

ESHITISHDA NUQSONI BÓLGAN BOLALAR

Najimova Muxabbatxon

Andijon davlat pedagogika Instituti Maktabgacha ta’lim va
Maxsus pedagogika fakulteti o’qituvchisi

Abdulaxatova Xushbaroy

Maktabgacha ta’lim va Maxsus pedagogika fakulteti Logopediya
1-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20322655>

Annotatsiya: Eshitish nuqsoni bolalarning rivojlanishi va ta'lim olishida jiddiy to'siqlarni yuzaga keltiradi. Ushbu maqola eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarni erta aniqlash, diagnostika qilish va ularga ko'rsatiladigan kompleks yordamning ahamiyatini tahlil qiladi. Maqolada bunday bolalarning nutqiy, kognitiv va ijtimoiy-emotsional rivojlanish xususiyatlari, shuningdek, ularni inklyuziv ta'lim muhitiga integratsiya qilish usullari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari eshitish nuqsoni bo'lgan bolalar uchun samarali pedagogik strategiyalar va rehabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Eshitish Nuqsoni, Bolalar, Erta Diagnostika, Inklyuziv Ta'lim, Surdopedagogika, Nutq Rivojlanishi, Rehabilitatsiya, Maxsus Ehtiyojlar

Abstract: Hearing impairment presents significant barriers to children's development and education. This article analyzes the importance of early detection, diagnosis, and comprehensive support for children with hearing impairment. It examines the peculiarities of their speech, cognitive, and socio-emotional development, as well as methods for integrating them into inclusive educational environments. The research highlights the necessity of developing effective pedagogical strategies and rehabilitation programs for children with hearing impairment.

Keywords: Hearing Impairment, Children, Early Diagnosis, Inclusive Education, Surdopedagogy, Speech Development, Rehabilitation, Special Needs

Аннотация: Нарушения слуха создают серьезные препятствия для развития и образования детей. Данная статья анализирует важность раннего выявления, диагностики и комплексной поддержки детей с нарушениями слуха. В ней рассматриваются особенности их речевого, когнитивного и социально-эмоционального развития, а также методы их интеграции в инклюзивную образовательную среду. Исследование подчеркивает необходимость разработки эффективных педагогических стратегий и реабилитационных программ для детей с нарушениями слуха.

Ключевые слова: Нарушение Слуха, Дети, Ранняя Диагностика, Инклюзивное Образование, Сурдопедагогика, Развитие Речи, Реабилитация, Особые Потребности.

Eshitish nuqsoni bolalar rivojlanishidagi eng dolzarb muammolardan biri bo'lib, nutq, til va kognitiv qobiliyatlarning shakllanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. To'liq eshitish qobiliyati bolaning murakkab til tizimlarini, jumladan, talaffuz, lug'at boyligi va grammatik tushunchalarni o'zlashtirishida hal qiluvchi ro'l o'ynaydi. Eshitish nuqsoni mavjud bo'lganda, ayniqsa aralashuv kechiktirilsa, bu nutq muammolariga va hatto karlikka olib kelishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, uchinchi va to'rtinchi darajali eshitish nuqsoni bo'lgan chaqaloqlarga erta eshitish moslamalari o'rnatilsa, ular sog'lom tengdoshlari bilan solishtirganda o'xshash rivojlanishga

erishadilar, olti oydan keyin tuzatish esa nutq rivojlanishini sezilarli darajada kechiktiradi. Eshitish qobiliyatining yo'qolishi odatda 25 Db dan boshlanadi, karlik esa 85-90 Db da yuzaga keladi.

Eshitish nuqsonining etiologiyasi xilma-xil bo'lib, meningit va otit kabi yuqumli kasalliklar, quloqning shikastlanishi, yuqori chastotali tovush ta'siri, homiladorlikning noqulay kechishi, onadagi virusli kasalliklar, tug'ma nuqsonlar va turli jarohatlar kabi omillarni o'z ichiga oladi. Ushbu muammoning oldini olish va uning oqibatlarini yumshatish maqsadida O'zbekistonda keng qamrovli choralar ko'rilmogda. Hukumat qarorlari eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarni maxsus maktabgacha ta'lim muassasalari orqali qo'llab-quvvatlaydi. Surdopedagogika ushbu bolalarni o'rganishga bag'ishlangan ilmiy fandır .

So'nggi yillarda "Zamin" fondi, Sog'liqni saqlash vazirligi va Respublika ixtisoslashtirilgan ilmiy-amaliy pediatriya tibbiyot markazi (RIPIATM) hamkorligida Toshkent shahrida yangi tug'ilgan chaqaloqlarni universal eshitish skriningsidan o'tkazish bo'yicha pilot loyiha ishga tushirildi, bu 15 yoshgacha bo'lgan bolalarda eshitish qobiliyatining 60% gacha yo'qolishining oldini olishga qaratilgan. 2024-yilda taxminan 500 000 yangi tug'ilgan chaqaloq skriningsidan o'tkazilib, 325 nafarida eshitish nuqsoni aniqlangan va ular hozirda reabilitatsiyadan o'tmoqda. Uch oylik muddatda tasdiqlangan nuqsonlar uchun uch oydan olti oygacha bo'lgan bolalarga davlat tomonidan raqamli eshitish moslamalari bepul taqdim etiladi, to'qqiz oydan bir yoshgacha esa koxlear implantatsiya uchun tayyorgarlik boshlanadi. Ushbu maqola eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning dolzarb muammolarini, uning tasnifi, diagnostikasi, davolash va reabilitatsiya usullarini tanqidiy tahlil qilishni maqsad qilgan bo'lib, so'nggi ilmiy yutuqlar va amaliyotlarni sintez qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Eshitish nuqsoni bolalar rivojlanishining turli jabhalariga, jumladan, nutq, til, kognitiv, ijtimoiy-emotsional va akademik ko'rsatkichlarga kompleks ta'sir ko'rsatuvchi murakkab muammo hisoblanadi. Adabiyotlar tahlili eshitish qobiliyatining bolaning atrof-muhit bilan o'zaro munosabatida, axborotni qabul qilishida va ijtimoiy integratsiyasida hal qiluvchi ahamiyatini ko'rsatadi. Hasanova va Ilhomovnaning ta'kidlashicha, eshitish qobiliyati murakkab til tizimlarini, jumladan, talaffuz, lug'at boyligi va grammatik tushunchalarni o'zlashtirishda asosiy rol o'ynaydi. Erta tashxis va o'z vaqtida aralashuv zamonaviy surdopedagogika va audiologiyaning asosiy tamoyillaridan biridir.

Eshitish nuqsonining tasnifi va etiologiyasi ilmiy adabiyotlarda keng muhokama qilinadi. Eshitish qobiliyatining yo'qolishi darajasi desibel (Db) birligida o'lchanadi. Hasanova va Ilhomovna eshitish nuqsonini chastota qabul qilish bo'yicha to'rt toifaga va desibel darajasi bo'yicha uch darajaga ajratadi, bunda eshitish yo'qolishi 25 Db dan boshlanib, 85-90 Db da karlik yuzaga kelishi qayd etilgan. Zamonaviy audiologiyada ko'pincha yengil (20-40 Db), o'rtacha (41-55 Db), o'rtacha og'ir (56-70 Db), og'ir (71-90 Db) va juda og'ir (91 Db dan yuqori) eshitish nuqsoni yoki karlik kabi besh darajali tasnif qo'llaniladi. Bu tasniflar aralashuv strategiyasini tanlashda muhim. Etiologik jihatdan, eshitish nuqsoni tug'ma (genetik omillar, homiladorlik davridagi infeksiyalar, toksik moddalar ta'siri) yoki orttirilgan (meningit, otit, quloq shikastlanishi, ototoksik dorilar, yuqori chastotali tovush ta'siri) bo'lishi mumkin. So'nggi tadqiqotlar genetik omillarning muhimligini ko'rsatib, genetik skrinings va maslahat berishning ahamiyatini oshiradi.

Erta tashxis va skrinings eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning optimal rivojlanishini ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi. Yangi tug'ilgan chaqaloqlarni universal eshitish skriningsi (UNHS) dasturlari butun dunyoda keng joriy etilmogda. O'zbekistonda ham "Zamin" fondi, Sog'liqni saqlash vazirligi va RIPIATM hamkorligida Toshkent shahrida UNHS bo'yicha pilot loyiha

ishga tushirilgan bo'lib, bu 15 yoshgacha bo'lgan bolalarda eshitish qobiliyatining 60% gacha yo'qolishining oldini olishga qaratilgan. 2024-yilda taxminan 500 000 yangi tug'ilgan chaqaloq skriningdan o'tkazilib, 325 nafarida eshitish nuqsoni aniqlangan va ular hozirda reabilitatsiyadan o'tmoqda. Skrining odatda tug'lgandan keyin uchinchi kuni amalga oshiriladi; nuqson gumon qilinsa, mintaqaviy va milliy tibbiyot markazlarida ko'p bosqichli diagnostika qo'llaniladi. UNHS dasturlarida asosan otoakustik emissiya (OAE) va eshitish miya poyasi javoblari (ABR) testlari qo'llaniladi, ular yuqori sezuvchanlik va o'ziga xoslikka ega. Adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, eshitish nuqsoni aniqlangan bolalarda olti oydan keyin tuzatish nutq rivojlanishini sezilarli darajada kechiktiradi, shu sababli erta aralashuvning "1-3-6" qoidasi (1 oylikda skrining, 3 oylikda tashxis, 6 oylikda aralashuv) global miqyosda qabul qilingan standart hisoblanadi.

Eshitish nuqsonining bolalar rivojlanishiga ta'siri keng qamrovli bo'lib, nutq va til rivojlanishidan tashqari, kognitiv, ijtimoiy-emotsional va akademik ko'rsatkichlarga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Eshitish nuqsoni bo'lgan bolalar tovushlarni farqlashda, so'z boyligini o'zlashtirishda va grammatik qoidalarni tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa muloqot ko'nikmalarining cheklanishiga, ijtimoiy izolyatsiyaga va o'ziga ishonchsizlikka olib kelishi mumkin. Kognitiv rivojlanishda diqqatni jamlash, xotira va muammolarni hal qilish ko'nikmalarida qiyinchiliklar kuzatiladi, chunki ular og'zaki axborotni to'liq qabul qila olmaydilar. Akademik ko'rsatkichlar ham o'qish, yozish va matematik ko'nikmalarni o'zlashtirishda qiyinchiliklar tufayli sezilarli darajada aziyat chekadi. Ijtimoiy-emotsional rivojlanishda esa tengdoshlari bilan muloqotda qiyinchiliklar, tushunmovchiliklar, yolg'izlik va depressiya kabi holatlar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli, eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarga tibbiy, pedagogik va psixologik yordamni o'z ichiga olgan kompleks yondashuv zarur.

Davolash, reabilitatsiya va ta'lim yondashuvlari eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning hayot sifatini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Davolash usullari nuqson turiga va darajasiga bog'liq. O'tkazuvchan eshitish nuqsonlarida tibbiy yoki jarrohlik aralashuvlari samarali bo'lishi mumkin. Sensorinevral eshitish nuqsonlarida esa eshitish moslamalari va koxlear implantatsiya asosiy aralashuv usullari hisoblanadi. O'zbekistonda eshitish nuqsoni tasdiqlangan bolalarga uch oylik muddatda davlat tomonidan raqamli eshitish moslamalari bepul taqdim etiladi. Koxlear implantatsiya og'ir sensorinevral eshitish nuqsoni va karlikda samarali bo'lib, 2025-yildan boshlab ixtisoslashtirilgan markazlarda to'liq joriy etilishi rejalashtirilgan. Besh yoshgacha bo'lgan bolalar uchun implantlar, jarrohlik va keyingi reabilitatsiya davlat tomonidan bepul taqdim etiladi, shuningdek, yetti yildan so'ng eshitish protsessorini davlat hisobidan almashtirish imkoniyati mavjud. Reabilitatsiya jarayoni eshitish moslamalari yoki koxlear implantatsiyadan so'ng boshlanadi va surdopedagoglar, logopedlar, psixologlar ishtirokidagi kompleks yondashuvni talab qiladi. Auditory-verbal terapiya (AVT) eshitish orqali nutqni rivojlantirishga qaratilgan. Imo-ishora tili va umumiy kommunikatsiya kabi yondashuvlar ham mavjud bo'lib, ularni tanlash bolaning individual ehtiyojlari va oilaning tanloviga bog'liq. Ta'lim sohasida eshitish nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus maktabgacha ta'lim muassasalari va maktablar surdopedagogika tamoyillari asosida ishlaydi. Inklyuziv ta'lim yondashuvi ham kengayib bormoqda, bunda eshitish nuqsoni bo'lgan bolalar umumta'lim maktablarida sog'lom tengdoshlari bilan birga o'qitiladi, ammo buning uchun maxsus qo'llab-quvvatlash tizimlari zarur.

Ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlash va oilaning roli eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning muvaffaqiyatli rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Eshitish nuqsoni bolaning psixologik holatiga, o'ziga bo'lgan ishonchiga va ijtimoiy munosabatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Psixologik maslahat va terapiya bolaning o'zini qabul qilishiga, o'ziga ishonchini oshirishga va

ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Oilaning roli beqiyosdir; ota-onalar bolaning birinchi o'qituvchilari va terapevtlaridir, ular bolaning eshitish va nutq rivojlanishida faol ishtirok etishlari kerak. Ota-onalarni eshitish nuqsoni, uning oqibatlari va rehabilitatsiya usullari haqida xabardor qilish, ularga psixologik yordam ko'rsatish va qo'llab-quvvatlash guruhlariga yo'naltirish muhimdir. Tadqiqotlar oilaning faol ishtiroki bolaning til va nutq rivojlanishida, shuningdek, ijtimoiy-emotsional moslashuvida ijobiy natijalarga olib kelishini ko'rsatadi. O'zbekistonda hukumat qarorlari eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarni maxsus maktabgacha ta'lim muassasalari orqali qo'llab-quvvatlaydi. Biroq, oilalarga uy sharoitida qo'llab-quvvatlash, maslahat berish va resurslarga yo'naltirish bo'yicha tizimli yondashuvni yanada kuchaytirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarga yordam berish bo'yicha zamonaviy adabiyotlar erta tashxis, o'z vaqtida aralashuv va kompleks rehabilitatsiyaning muhimligini ta'kidlaydi. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan universal skrining dasturlari va davlat tomonidan taqdim etilayotgan yordam (eshitish moslamalari, koxlear implantatsiya) bu sohadagi sezilarli yutuqlardan dalolat beradi. Kelajakda genetik skriningni kengaytirish, inklyuziv ta'lim modellarini takomillashtirish, oilalarga psixologik va pedagogik yordamni kuchaytirish hamda surdopedagogika sohasida ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish muhim vazifalardan hisoblanadi. Bu chora-tadbirlar eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning jamiyatga to'laqonli integratsiyalashuvini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Ushbu maqola eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanishiga ta'sirini, uning murakkab etiologiyasi va tasnifini chuqur tahlil qildi. Erta tashxis, o'z vaqtida aralashuv va kompleks rehabilitatsiya usullari bolalarning nutq, til va kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatildi. O'zbekistonda yangi tug'ilgan chaqaloqlarni universal skriningdan o'tkazish, bepul eshitish moslamalari va koxlear implantatsiya dasturlari joriy etilishi muhim yutuqdir. Oldinda genetik skriningni kengaytirish, inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish, oilalarga psixologik-pedagogik ko'makni kuchaytirish hamda surdopedagogika bo'yicha ilmiy izlanishlarni chuqurlashtirish vazifasi turibdi. Bu sa'y-harakatlar eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning jamiyatga to'laqonli integratsiyalashuvini ta'minlashga xizmat qiladi.

References:

1. Xolmatova, M. M. (2022). Eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarda nutqni rivojlantirishning psixologik-pedagogik asoslari. *Pedagogika va psixologiya ilmiy-amaliy jurnali*, (3), 123-128. – https://uzjournals.edu.uz/pedagogika_psixologiya/
2. Karimova, N. A. (2023). Inklyuziv ta'lim sharoitida eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy moslashtirishning pedagogik imkoniyatlari. *Fan va ta'lim ilmiy-amaliy jurnali*, (5), 87-92. – https://uzjournals.edu.uz/fan_va_talim/
3. Sobirova, Z. B. (2021). Eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarga ona tili o'qitish metodikasini takomillashtirish yo'llari. *Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotnomasi*, (4), 156-161. – <https://tdpu.uz/uz/ilmiy-faoliyat/ilmiy-jurnallar>
4. Ismoilova, D. S. (2022). Eshitish nuqsonini erta aniqlash va korreksion-pedagogik yordam ko'rsatishning dolzarb masalalari. *Zamonaviy ta'lim ilmiy-amaliy jurnali*, (6), 78-83. – https://uzjournals.edu.uz/zamonaviy_talim/
5. Saidova, G. R. (2023). Eshitish nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv jarayonlarni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari. *Maktabgacha ta'lim jurnali*, (2), 45-50. – https://uzjournals.edu.uz/maktabgacha_talim/

6. Olimov, A. B. (2021). Surdopedagogika: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan nashriyoti. – <https://www.fan.uz/>
7. Rustamova, S. M. (2022). Eshitish nuqsoni bo'lgan bolalar ta'limida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning samaradorligi. Axborot texnologiyalari va ta'lim jurnali, (1), 60-65. – https://uzjournals.edu.uz/axborot_tehnologiyalari_talim/
8. Abdullayeva, F. G. (2020). Eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarda ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari. (Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi). Toshkent davlat pedagogika universiteti. – <https://tdpu.uz/>